

İbn Sînâ'da Sağlık ve Hastalığın Felsefi Temelleri

The Philosophical Foundations of Health and Disease in Ibn Sînâ

ÖZET

Bu çalışmada, İbn Sînâ'nın sağlık ve hastalık kavramlarının felsefi temellerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Özellikle sağlık ve hastalık kavramlarının felsefi boyutları ele alınarak İbn Sînâ'nın tıp anlayışının doğa felsefesiyle temellendirilmiş sistematik bir bilgi alanı olduğu ortaya konulmuştur. İbn Sînâ'nın düşüncesinde sağlık ve hastalığın Aristoteles'ten devralınan nedensellik anlayışı doğrultusunda maddî, etkin, formal ve gayî sebepler çerçevesinde açıklandığı görülmektedir. Bu yaklaşım, tıbbın yalnızca belirtileri tanımlayan bir alan olmanın dışında bu belirtilerin arkasındaki nedenleri araştıran teorik bir disiplin olduğunu da göstermektedir. İbn Sînâ'da sağlık bir meleke ya da hâl olarak bedenin doğal işleyişini mümkün kılan yerleşik bir yetkinlik, hastalık ise mizacın bozulmasıyla ortaya çıkan dinamik bir düzensizlik hali olarak ele alınmaktadır.

Çalışmada İbn Sînâ'nın tıbbı, teorik ve pratik olarak iki yönlü bir yapı içinde değerlendirdiği, bu ayrımın epistemolojik bir düzenlemeye işaret ettiği vurgulanmıştır. Teorik tıp, bedenin yapısını, işleyişini ve hastalıkların nedenlerini açıklarken, pratik tıp sağlığın korunması ve hastalıkların giderilmesine yönelik yöntemleri konu edinir. İbn Sînâ'nın sağlık ve hastalık anlayışının, doğa ile uyum ilkesine dayanan, nedensellik temelli ve bütüncül bir tıp felsefesi sunduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbn Sînâ, sağlık, hastalık, tıp felsefesi.

ABSTRACT

In this study, the philosophical foundations of Ibn Sînâ's concepts of health and disease are examined. By examining the philosophical dimensions of the concepts of health and disease, it is shown that Ibn Sînâ's conception of medicine is grounded in natural philosophy as a systematic body of knowledge. In Ibn Sînâ's thought, health and disease are explained within the framework of causality inherited from Aristotle, through the four causes: material, efficient, formal, and final causes. This approach indicates that medicine is not merely a field concerned with describing symptoms, but also a theoretical discipline that investigates the underlying causes of these symptoms. Health is conceptualized as a *malaka* (a stable disposition) that enables the natural functioning of the body, whereas disease is understood as a dynamic condition of disorder arising from the imbalance of temperament.

It is further emphasized that Ibn Sînâ conceives medicine as having a dual structure, consisting of theoretical and practical dimensions, and that this distinction reflects an epistemological organization. While theoretical medicine explains the structure and functioning of the body as well as the causes of diseases, practical medicine is concerned with the preservation of health and the treatment of illness. Ultimately, it is demonstrated that Ibn Sînâ's conception of health and disease presents a holistic philosophy of medicine grounded in the principle of harmony with nature and structured by a causal framework.

Keywords: Ibn Sînâ, health, disease, philosophy of medicine.

GİRİŞ

Tıp, insanın doğasına ilişkin bilgiyi konu edinen en eski disiplinlerden biri olarak tarih boyunca hem teorik hem pratik bir karakter taşımıştır. Tıp literatüründe sağlık, genellikle hastalık veya sakatlığın yokluğu olarak değil fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamları tam bir esenlik hali olarak hastalık ise bu işlevlerin bozulması olarak tanımlanmıştır (WHO, 1948). Bu yaklaşımda sağlık ve hastalığın biyolojik süreçlere indirgemenen, insanı tüm yönleriyle ele aldığı görülmektedir. Nitekim, sağlık ve hastalık bireyin fizyolojik durumuyla ilgili olduğu kadar varlık yapısı ve doğadaki konumuyla da ilgilidir. Bu yönüyle söz konusu kavramlar felsefi incelemenin de konusu haline gelmektedir. Tıp ile felsefe arasındaki bu yakın ilişki tarihsel süreçte de açıkça izlenebilmektedir. Antik Yunan'da Hippokrates'ten modern döneme kadar uzanan süreçte felsefe, tıbbın temelinde yer almıştır (Tosam, 2014: 75). XI. yüzyıl İslam dünyasında da özellikle felsefeyle ilgilenen bilim insanlarının tıpla yakından ilgilendiği görülmektedir (Kâhya, 2024: 198). İslam düşünce tarihinde bu yaklaşımın dikkat çekici örneklerinden biri İbn Sînâ'dır. Entelektüel bir ortamda yetişen İbn Sînâ tıp ile felsefeyi bir araya getiren metafizik, psikoloji ve mantık alanlarında da etkili olmuş çok yönlü bir düşünürdür.² Tıp üzerine yazdığı eserleriyle hem Doğu hem de Batı üzerinde

Öznur Bayrak Tekin¹

How to Cite This Article

Bayrak Tekin, Ö. (2026). İbn Sînâ'da Sağlık ve Hastalığın Felsefi Temelleri. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 12(5), 792-803. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20479313>

Arrival: 24 April 2026

Published: 31 May 2026

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Arş. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sivas, Türkiye. ORCID: 0000-0003-1750-6879

² İslam medeniyeti ve ilimler tarihinde İbn Sînâ (980-1037) künyesiyle meşhur olan Ebü Ali el-Hüseyn tıp ve felsefe alanındaki muazzam değeri ifade edilecek olursa İslâm dünyasında "eş-şeyhü'r-reis" unvanı ile tanınmış olup bu unvanı yanı sıra "hüccetü'l-hak, şerefü'l-mülk" gibi vasıflarla tanınmıştır.

önemli etki bırakan İbn Sînâ ile ilgili Semerkandlı hekim Nizâmî-i Arûdî, Çahar Makale başlıklı eserinde “Eğer Hipokrates ve Galenos sağ olsalardı bu kitabın önünde secde etmeleri yaraşırdı” demiştir (Kâhya, 2024: 17; Dosay Gökdoğan, 2016: 57,60). İbn Sînâ tıbbı, bedensel işleyişe ilişkin teknik bir disiplinin ötesinde doğa felsefesi ve metafizikle temellendirilmiş kapsamlı bir insan anlayışının parçası olarak ele alır. Felsefi meselelerde de iç tutarlılığa sahip, temel ilkelere dayanan bütüncül bir sistem kurmuş İbn Sînâ’nın, bilimsel araştırmaları ile felsefi düşünceleri iç içe geçmiştir (Ayas, 2014: 31). Onun tıp anlayışı bedenın yapısı, işleyişi ve bu işleyişte ortaya çıkan değişimleri belirli ilkeler çerçevesinde açıklamaya yönelik sistematik bir bilgi alanı niteliği taşıır (Kâhya, 2024: 19).

İbn Sînâ’nın tıp alanındaki en önemli eseri olan *El-Kânûn fi’- Tıbb* bu sistematik yaklaşımın en açık biçimde görüldüğü metindir. İbn Sînâ için tıp, sıhhat ve hastalıkta insan bünyesinin halini öğreten, sıhhatli olanların sağlığını muhafaza eden, hastaların sıhhatlerini geri getirmeye yarayan ilimdir (Özden, 2014: 299). Bu bağlamda İbn Sînâ’da koruyucu ve tedavi edici tıbbı aynı düzey ve önemle ele aldığı görülmektedir (Irmak, 2014: 457). İbn Sînâ’nın eserinde tıbbı, doğa bilgisiyle temellendirdiği, sağlık ve hastalığın ise bedenın yapısı, mizacı ve işlevleri çerçevesinde ele aldığı görülmektedir (Ağırakça, 2024: 316). Bu çerçevede İbn Sînâ’nın tıbbın teorik ve felsefi temellerini sistematik bir biçimde kurduğu söylenebilir (Kâhya, 2024: 19). Böylece tıp hastalıklara müdahale eden pratik bir alan olmanın ötesine geçerek bedenın doğal düzenini, bu düzenin korunma şartlarını ve bozulma biçimlerini açıklayan bütünlüklü bir disiplin niteliği kazanır (İbn Sînâ, 2017: 8-9). Bu nedenle İbn Sînâ’da sağlık ve hastalık kavramlarını anlamak tıp metinleriyle sınırlı kalmayıp onun varlık, doğa ve insan anlayışına yönelmeyi gerektirir. İbn Sînâ, sağlığı bedenın fiillerini doğal biçimde gerçekleştirmesini sağlayan bir “meleke” olarak, hastalığı ise bu doğal düzenin ve mizacın bozulması olarak tanımlar. Yani sağlık hem biyolojik bir dengeyi hem de organların kendi gayelerine uygun işleyişiyle hastalık, bedenın doğal düzeninde ortaya çıkan bozulma ve sapma ile açıklanmaktadır. Bu tanımlar doğa, form ve nedensellik kavramlarının belirlendiği teleolojik bir çerçeve içinde anlam kazanmaktadır.

İbn Sînâ’nın tıp anlayışı, gözleme dayalı bilgi ile teorik açıklamayı bir araya getiren bir yapı sergiler. İbn Sînâ tıbbı sağlık, hastalık, ara durum, mizaç, yapı, işlev ve bunların sebeplerini içeren daha genel bir açıklama çerçevesi içinde ele almış, tekil hastalık vakalarının tasviriyle sınırlı tutmamıştır. Fizyolojik süreçleri belirli nedenlerle açıklayarak, organların işlevlerini bedenın doğal düzeni içinde değerlendirmiştir. Böylece sağlık ve hastalık kavramları bedenın doğru ve iyi işlemesiyle ilişkili kavramlar olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, İbn Sînâ’nın sağlık ve hastalık kavramlarının felsefi temellerinin neler olabileceği dikkate alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışma çoğunlukla kavramsal bir nitelik taşımaktadır. İbn Sînâ’nın sağlık ve hastalık anlayışı konusunda özellikle *El-Kânûn fi’-Tıbb*’ın birinci kitabı ele alınmıştır. Sağlık ve hastalık kavramlarının hangi bağlamda tanımlandığı ve bu kavramların bedenın doğal yapısı ile nasıl ilişkilendirildiği incelenecektir. Bu bağlamda mizaç ve hilt teorilerinin sağlık ve hastalık anlayışındaki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İbn Sînâ’nın tıp anlayışının klinik gözlemlerle sınırlı kalmayıp daha geniş bir teorik çerçeve sunduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

İBN SİNÂ’NIN DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE TIBBIN KONUMU

İbn Sînâ’nın düşünce sistemi, varlığı ve bilgiyi hiyerarşik ve bütünlüklü bir yapı içerisinde ele alan kapsamlı bir felsefi çerçeveye dayanır. İbn Sînâ’ya göre ilimler, konu edindikleri varlık alanına göre ayrılır ve her ilim incelediği varlık türüne uygun bir yöntem ve bilgi tarzı geliştirir (Topdemir, 2009). Eserlerinde metodolojik titizliğiyle seçkinleşen İbn Sînâ’nın tıp alanındaki başarıları, deneme ve gözleme verdiği önemi ortaya koyar. Ayrıca felsefe çalışmalarında da tecrübeye ait verileri bütünüyle dışlamamıştır. Onun düşünce sisteminin temel amacı, bilgiyi sistematik ve zorunlu bağlantılar içinde örgütlenmiş bir bütün halinde kurmaktır (Ayas, 2014: 32). Sisteminde, ampirizmle rasyonalizmin ayrılmaz bir bütün olması Orta Çağ felsefesinin karakterini yansıtmaktadır (Ülken, 2020: 262).

İslam filozofları arasında önemli bir yere sahip olan İbn Sînâ, tıp, astronomi, matematik, fizik ve kimya alanlarıyla ilgilenmiş, canlıyı hem felsefi açıdan değerlendirmiş hem de bizzat yaptığı deney ve gözlemlerin sonuçlarını dikkate alarak bilimsel yönden incelemiştir (Kâhya, 2024: 199; Ağırakça, 2018: 314). Tıp alanındaki çalışmalarını bu bütüncül yapı içerisinde tesadüfi olarak değil, doğa felsefesiyle temellenmiş ve insan varlığının bedensel boyutunu konu edinen özgül bir disiplin olarak konumlandırmıştır. Tıp ile ilgili yaklaşık 150 eseri olan İbn Sînâ’nın adı *El-Kânûn fi’- Tıbb* ile anılır (Topdemir, 2009: 19). *El-Kânûn fi’- Tıbb* adlı eserinin Grek ve Arap hekimlerinin eserlerinden yararlanarak ve kendi klinik müşahade ve deneylerine dayanarak hazırladığı görülmektedir (Doğramacı, 1984: 78). İbn Sînâ’nın özellikle Aristoteles’i düşünce sistemlerinin çıkış noktası olarak

“Filozofların prensi” diye anılan İbn Sînâ, İslâm dünyasında yetişen ender şahsiyetlerden biri olarak başta tıp ve felsefe olmak üzere matematik, astronomi, musiki, mantık, fizik ve edebiyat alanında büyük eserler vermiş ve seçkin bir ilmi seviye ve şöhrete kavuşmuştur (Ağırakça, 2024: 309- 310; Browne, 2012: 66-74).

ele aldığı görülmektedir (Doğramacı, 1984: 78; Kâhya ve Demirhan Erdemir, 2021: 68). Onun kapsamlı ve bütüncül bir felsefe eseri olan *Kitâbü's-Şifa* adlı eserinin de içeriği ve düzeni dikkate alındığında Aristoteles'in eserleriyle birçok noktada örtüştüğü görülür (Topdemir, 2009: 143-315). Kavramların tertibi, meselelerin ele alınış biçimi ve teorik çerçeve bakımından Aristotelesçi gelenek ile benzerlik gösterse de bu benzerlik, eserin bir aktarım ya da tekrar olduğu anlamına gelmez (Doğramacı, 1984: 78). Çünkü İbn Sînâ'nın *Kitâbü's-Şifa*'da ortaya koyduğu ince teorik ayrımlar ve kavramsal çözümler aracılığıyla kimi meselelerde Aristoteles'ten ayrıldığı ve düşünceyi daha ileri bir soyutluk düzeyine taşıdığı anlaşılmaktadır (Gomoiu, 2014: 540). *Kitâbü's-Şifa*'nın Aristotelesçi mirası devam ettirdiği gibi, onu yeniden yorumlayarak dönüştüren bir eser olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (İzmirli, 2014: 46). İbn Sînâ *Kitâbü's-Şifa* adlı eserinde bilgileri; 1. Maddeden bağımsız varlık alanını konu edinen yüksek ilimler (metafizik), 2. Maddeye ve duyulur varlıklara ilişkin aşağı ilimler (fizik), 3. Hem maddeyle ilişkili olup hem de zihnen soyutlanabilen orta ilimler (riyaziye, matematik) olarak üç ana kategori altında tasnif etmiştir. Bu tasnif, varlık alanlarını madde ekseninde derecelendirerek ilimler arasında hiyerarşik ve kavramsal bir bütünlük kurma amacını yansıtır (Ayas, 2014: 32; Ülken, 2020a: 110). Felsefeyi ise iki ana bölüme ayırır. İlki nazarî hikmet, fizik, matematik, metafizik gibi bilmekle ilgili olup uygulamaya dönük olmayan alanlardır. İkincisi amelî hikmet ise siyaset, aile yönetimi ve ahlâk gibi hem bilmeye hem de uygulamaya yönelik alanlardan oluşur (Ülken, 2020: 264).

İbn Sînâ, tıp alanındaki seçkin konumu sayesinde yalnızca İslam dünyasında değil, Avrupa'da da derin ve kalıcı bir etki bırakmıştır. Bu alanda kaleme aldığı eseri, yüzyıllar boyunca üniversitelerde temel ders kitabı olarak okutulmuştur. *El-Kânûn fi el-Tıbb* başlıklı çalışmasının şöhret kazanmasında belirleyici bir rol oynadığı açıktır. Bununla birlikte, İbn Sînâ'nın doğu ve batıda evrensel bir bilgin ve düşünür olarak nasıl algılandığını ve kabul gördüğünü XIII. Yüzyılın önde gelen bilim ve fikir adamı Roger Bacon ortaya koymuştur. Topdemir' in aktarımıyla Roger Bacon,

“İlahi hikmet, İbranilerle başlamış, oradan Yunanlılara, oradan da İbn Sînâ'nın öncülüğünde Araplara geçmiştir. Bu üç milletin kullandığı üç dil (İbranice- Grekçe-Arapça) insanlığın sahip bulunduğu üç büyük kültür dilidir. Zira evrensel kültür, Hz. İbrahim ile başlayıp Aristoteles ile devam etmekte ve İbn Sînâ ile son bulmaktadır. Latinceye gelince, bu dilde önemli felsefi fikirlerin ifade edilmesi mümkün olmadığı gibi, Latinler arasında felsefe asla gelişme imkânı bulmamıştır. Latin Dünyası yaratıcı olmadığı için Latinlerde düşünme yeteneği de yoktur. Bu sebeple orijinal bir Latin uygarlığı bulunmamaktadır. Öyleyse Latinlerin evrensel düşüncede yerleri yoktur. Onların arasından ne bir peygamber çıkmıştır ne de Aristoteles ve İbn Sînâ gibi bir filozof” sözleriyle İbn Sînâ'yı tasvir etmiştir (Topdemir, 2015: 27-28).

El-Kânûn fi't-Tıbb'ın çağını aşan en önemli yönlerinden biri, Orta Çağ'ın hâkim düşünsel ve duygusal ikliminden ayrılarak modern tıp anlayışına yakın biçimde hastalıkların nedenleri ve belirtileri temelinde ilaçla ve cerrahi müdahaleyle tedavi edilmesi gerektiğini vurgulamasıdır. İbn Sînâ, tıp alanındaki çalışmalarını da diğer bilimsel araştırmalarda olduğu gibi her sonucun bir nedene dayandığı düşüncesi üzerine inşa etmiştir (Topdemir, 2015: 182). İbn Sînâ'ya göre bilimde, teknik uygulamalar veya pratik beceriden ziyade asıl önemli olan teorik bilgidir. Onun bilim anlayışı felsefi düşünce sisteminin etkisi altında kalmış teoriden pratiğe doğru ilerlemiştir. Bu yaklaşımıyla İbn Sînâ'nın başta Aristoteles olmak üzere Yunan ve İslam düşünürlerinin etkisinde kaldığı görülmektedir (Bayrakdar, 2012: 208). İbn Sînâ'ya göre insan bedeni, doğanın genel yasalarına tâbi bir varlık alanıdır. Bu nedenle tıbbi bilgi ampirik gözlemlere dayanan pratik etkinliğin ötesinde doğanın işleyişini açıklayan genel ilkeler çerçevesinde sistematik biçimde kurulması gereken bir bilimdir. Bu bağlamda tıp, teorik açıklama üretmenin yanında pratik iyileştirme amacını taşıyan çift yönlü bir disiplin olarak ortaya çıkar (Kâhya, 2024: 199). Onun düşünce sisteminde tıbbın konumu, bu iki yönün dengeli biçimde bir araya gelmesiyle belirlenir. Bu iki alanın birbirinden tamamen bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Çünkü kuramsal çerçeveye ilişkin bilgiye sahip olunmaksızın uygulama sahasında kalıcı ve tutarlı bir başarı elde etmek mümkün görünmemektedir. Nitekim özellikle tıbbî bağlamda pratik bilgi, temelde teorik bilginin somutlaştırılması ve hayata geçirilmesi anlamına gelir. Bu doğrultuda tıbbın dayandığı temel felsefi zemin maddi varlık alanının uygulamalı düzlemde kavranmasına dayanır. Maddi nesnenin bilgisine ise ancak onun menşeinin dayandığı ilkelerin ve nedensel ilişkilerinin sistematik biçimde çözümlenmesi yoluyla ulaşılabilir. Başka bir ifadeyle, köken ve sebeplerin araştırılması, söz konusu bilginin epistemik temelini oluşturur. Maddi nedenler, sağlık ve hastalık olgularına dayalı olarak kavranan ve canlı organizmanın işleyişinde etkin rol üstlenen özgül güçler şeklinde anlaşılmalıdır. Bu güçler, organların fiili işlevselliğini mümkün kılan yaşamsal dinamiklerdir. Hekim söz konusu güçleri yalnızca soyut akıl yürütme düzeyinde temellendirmeye yönelseydi pratiğe dönük bir meslek icra eden kişi olmaktan çıkıp daha ziyade kuramsal açıklamaya odaklanan bir filozof konumuna yaklaşmış olurdu (Sînâ, 2019: 8).

İbn Sînâ'ya göre tıp, insan vücudunun sağlık ve hastalık durumunu, sağlığın nasıl korunması gerektiğini, sağlığını kaybettiğinde ise tekrar nasıl kazanacağı konusunu ele alan bilimdir (Sînâ, 2017: 5). Ona göre tıbbın her şeyi içine alan kısmı teorik ve pratik kısmıdır (Sînâ, 2017: 3). İbn Sînâ'nın uyguladığı bu ayrımın ontolojik değil metodolojik bir nitelik taşıdığı görülmektedir. O, tıbbın teorik ve pratik kısımlarını birbirinden bağımsız iki disiplin değil aynı bilimin iki farklı yönü olarak değerlendirmiştir. Teorik tıp, uygulamaya doğrudan yönelmeksizin tıbbi bilginin kavramsal ve sistematik çerçevesini kuran öğretilerdir. Bu alan, hastalık tipleri, mizaç tasnifleri ve benzeri sınıflandırmaları içerir. Pratik tıp ise eylemin kendisini değil, eylemin normatif ve teknik bilgisini konu edinir (Sînâ, 2017: 5). İbn Sînâ bu ayrımı aşağıdaki gibi örneklendirmektedir:

“Örneğin tıpta üç çeşit humma ve dokuz çeşit mizaç vardır, denilir. Pratikten kastettiğimiz ne bizzat pratik yapmak ne de vücut hareketlerinin işlevidir. (Tıbbın bu ikinci kısmı), tıbbi öğretinin teknik tatbikat kısmıdır. Örneğin, başlangıçta şiddetli iltihaplara onları serinletecek ve yoğunlaştıracak ilaçlarla muamele edilir. Sonra, yumuşatıcılar kullanılmalıdır ve sonra da söktürücü maddelerle muamele edilir. Durum iyiye gitmeğe başladıktan sonra sadece çözücü yumuşatıcıların verilmesi yeterli olacaktır. İltihap, hayati organlardan fazlalıkların çıkması sonucunda meydana gelmişse, bu belirlemelerin bir yararı olmayacaktır. İşte bu tıp bilgileridir ki tıbbi pratikte rehber olarak kabul edilen tatbikatın bilgileridir.” (Sînâ, 2017: 6).

İbn Sînâ'nın ifadelerinden anlaşıldığı üzere burada “pratik” icra edilen fiilden ziyade icranın usulüne ilişkin kuramsal bilgiyi ifade eder. Bu anlamda her iki alan da epistemik statü bakımından bilimseldir.

İbn Sînâ'ya göre tıbbın inceleme alanı, insan bedeninin sağlık ve hastalık durumlarıdır. Herhangi bir olgunun bilgisine ulaşmak, o olgunun ortaya çıkışına zemin hazırlayan nedenlerin kavranmasını gerektirir. Bu nedenle tıbbi bilginin temelinde, sağlığın ve hastalığın betimlenmesiyle birlikte bunların hangi sebeplere dayandığının ortaya konulması gerekir. Sağlık ve hastalığa sebep olan nedenler, kimi zaman açık ve doğrudan gözlemlenebilir nitelikte kimi zaman da dolaylı bir şekilde ulaşılabilir nedenlerdir. Doğrudan sebebi bilinmeyen durumlarda hekim, hastalığın veya sağlığın kendisini değil onun belirti ve arazlarını göz önünde bulundurarak nedensel çıkarımlarda bulunur. İbn Sînâ'ya göre tıp, bedensel durumları tasvir eden bir disiplin ve belirtiler aracılığıyla nedenlere ulaşmayı amaçlayan sistematik bir nedensellik araştırmasıdır (Sînâ, 2017: 7).

İbn Sînâ *El-Kânûn fi't-Tıbb*'ta tıbbın inceleme alanını geniş biçimde tanımlarken, bu alanın bütün unsurlarının aynı bilgi düzleminde ele alınamayacağını vurgular. Elementler, hıtlar, mizaçlar ve kuvveler gibi kavramlar tıbbın kendi içinde yeniden kanıtlanması gereken meseleler değil hekimin başka bir ilimde temellendirilmiş olarak kabul ettiği öncüllerdir. Buna karşılık organların yapısı ve işlevleri gözlem ve teşrih yoluyla, hastalıkların sebepleri, belirtileri ve tedavi usulleri ise öğrenme ve akıl yürütme yoluyla araştırılır (Sînâ, 2017: 8). Bu çerçevede İbn Sînâ, Galen örneği üzerinden, hekim ile hâkim (filozof) arasındaki sınırı belirginleştirir. Ona göre tıp biliminin konusu, yöntemi, araçları ve doğası filozof olmanın sağladığı teorik yetkinlik ile temellenmektedir. Bu nedenle İbn Sînâ'nın tıp anlayışı biyoloji felsefesi niteliği taşıyan sistematik bir düşünce alanı olarak değerlendirilebilir (Topdemir, 2015: 187). Dolayısıyla tıp biliminin öncüllerini, meselelerini tartışan bir filozof olarak hareket etmiş olur. Böylece tıp, felsefi temellere dayansa da amacı bakımından sağlık, hastalık ve tedaviye yönelik bir disiplin olarak konumlandırılır. *El-Kânûn fi't-Tıbb*, Hipokrates, Galenos ve Dioscorides'e uzanan tıp geleneğinin bir sentezini sunmakla birlikte özellikle çeşitli hastalıkların tedavisinde bitkilerin kullanımına ilişkin olarak Grek kaynaklarında yer almayan birçok özgün bilgiyi de içermektedir (Topdemir, 2015: 182). Bu yönüyle eser, geçmiş toplu birikimini derleyen bir çalışma olmaktan ziyade İbn Sînâ'nın kendi klinik gözlemleri ve akıl yürütmeleri doğrultusunda geliştirdiği yenilikçi katkıları da yansıtan kapsamlı bir metin niteliği taşımaktadır. Kitapta yeni şifalı otların faydalarına değinilmesi, alkolün antiseptik özelliklerinin fark edilmesi ayrıca beyin tümörleri ile mide ülserine ilişkin tespitlerin yer alması onun tıp alanındaki özgün yaklaşımını ve deneyime dayalı değerlendirmelerini ortaya koymaktadır.

İbn Sînâ, tıbbın konusunu sağlık ve hastalık halindeki insan bedeni olarak belirler. Ona göre bir şeyin bilgisine, o şeyin meydana geldiği yer ve ona yol açan sebepler bilinerek ulaşılır. Bu yüzden tıp da yalnızca sağlık ve hastalığı adlandıran bir alan değil aynı zamanda bunların sebeplerini, işaretlerini ve arazlarını araştıran bir ilimdir. Sağlık ve hastalık bazen doğrudan bilinebilir bazen de bunlar araz ve işaretler aracılığıyla anlaşılır. Bu nedenle tıbbın konusu, bedenin mevcut durumu ile sınırlı olmayıp, o durumu ortaya çıkaran nedenleri, onu görünür kılan belirtileri ve bunların nasıl ayırt edileceğini de içerir.

İbn Sînâ, sağlık ve hastalığın sebeplerini maddi, etkin, formel ve gayî sebepler olarak dört başlık altında ele alır (Sînâ, 2017: 7). İbn Sînâ, bu genel çerçeveyi kurduktan sonra unsurlar konusuna geçer. Unsurular, insan ve diğer

canlıların bedenlerinin ilk ve temel öğeleridir. Bunlar, daha küçük parçalara ayrılamayan basit cevherlerdir. Farklı türden varlıkların ve şekillerin ortaya çıkması, bu unsurların birleşmesi ve belirli bir biçim kazanmasıyla mümkün olur. İbn Sînâ'ya göre tabiatta dört unsur vardır: toprak, su, hava ve ateş. Bunlardan toprak ile su ağır, hava ile ateş hafif unsurlardır. Bu ayırım, unsurların tabiat içindeki yerleri ve özellikleriyle ilişkilidir. Toprak, diğer unsurların merkezinde yer alan basit cevherdir. Doğası gereği dingindir ve kendi yerinden uzaklaştırıldığında tekrar asli yerine dönme eğilimi taşır. Bu sebeple ona mutlak ağır denir. Toprağın mizacı soğuk ve kurudur. Ayrıca o, varlıklara sağlamlık, sükûnet ve dayanıklılık kazandırır. Su ise toprağı kuşatan basit cevherdir ve görelî ağırlığı da bu konumıyla açıklanır. Suyun mizacı soğuk ve nemlidir. Suyun nemli oluşu, onun kolayca dağılabilen, farklı şekillerde birleşebilen ve toplanabilen fakat bu şekilleri kendi başına koruyamayan bir yapıda olduğunu gösterir. Bu nedenle su, bileşiklerin şekillenmesinde, parçaların uygun biçimde yayılmasında ve kalıp kazanmasında gerekli görülür. Hava, suyun üstünde ve ateşin altında yer alan cevherdir. Havanın mizacı sıcak ve nemlidir. Havanın görevi, maddeye incelik, hafiflik ve nüfuz edilebilirlik kazandırmak ayrıca cisimlerin yukarı doğru yükselebilmelerini sağlamaktır. Ateş ise bütün unsurların üstünde bulunan cevherdir. Mizacı sıcak ve kurudur. Ateş, olgunlaşmayı, hafifliği ve nüfuz edebilirliği sağladığı için şeylerin farklı hallerinin meydana gelmesinde gerekli kabul edilir. Böylece dört unsur, yalnızca evrenin genel yapısının değil, insan bedeninin kuruluşunun da temelini oluşturur (Sînâ, 2017: 9-11). Bu unsurların sağlık ve hastalıkla ilişkisi, onların bedeninin en uzak fakat en temel maddi sebepleri olmalarından kaynaklanır. İbn Sînâ'ya göre sağlık ve hastalık doğrudan unsurlar düzeyinde ortaya çıkmaz fakat unsurlar, hıtların ve mizacın temelini teşkil ettikleri için sağlık ve hastalığın dayandığı maddi zemini oluştururlar. Başka bir ifadeyle unsur, bedeninin kuruluşunda en temel tabakayı, hılt ve mizaç ise bu tabakanın insan bedeninde aldığı düzenlenmiş biçimi ifade eder. Sağlık ve hastalık da bu düzenin korunması veya bozulmasıyla ilgilidir. Bu yüzden unsurlar bahsi, sağlık ve hastalığın hangi maddi temel üzerinde yükseldiğini açıklayan kurucu bir basamaktır (Sînâ, 2017: 9).

İbn Sînâ ayrıca hekim ile filozofun görev alanlarını da birbirinden ayırır. Hekim, unsurların, hıtların, mizacın ve benzeri temel ilkelerin varlığını tıbbın fizikten alınmış esasları olarak kabul etmelidir (Sînâ, 2017: 9). Bunların varlığını mantık ve akıl yoluyla yeniden ispat etmeye çalışmak ona göre hekimin işi değildir. Hekimin asıl görevi, bu temelleri veri kabul ederek hastalıkları, onların özel sebeplerini, arazlarını, sağlığın korunmasını ve hastalığın giderilme yollarını açıklamaktır (Sînâ, 2017: 9). Böylece unsurlar teorisi, İbn Sînâ'da doğrudan tedavi bilgisinden ziyade sağlık ve hastalık bilgisinin üzerine kurulduğu temel açıklama çerçevesi olarak yer alır.

İbn Sînâ, unsurlardan sonra mizacı, bu unsurların zıt niteliklerinin karşılıklı etkileşmesinden doğan bir keyfiyet olarak tanımlar. Sıcak, soğuk, kuru ve nemli nitelikler unsurların asli özellikleridir (Sînâ, 2017: 11). Bunların birleşmesiyle cisimde yeni bir düzen meydana gelir ve mizaç da bu düzenin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu sebeple mizaç, unsurların bedende kazandığı niteliksel bileşimi ifade eder. Teorik olarak mizaç dengeli ve dengesiz olmak üzere ikiye ayrılır. Dengeli mizaç, zıt niteliklerin eşitlik halinde bulunmasını, dengesiz mizaç ise bu niteliklerden birinin ya da ikisinin baskın hale gelmesini ifade eder. Ancak İbn Sînâ, tıbbî anlamda mutlak dengenin fiilen mevcut olmadığını belirtir (Sînâ, 2017: 12). Ona göre burada önemli olan, soyut bir eşitlik değil, bedeninin bütünü ya da organ bakımından mutedil olana en yakın orandır. Bu çerçevede mizaç, tek düzeyli bir yapı olarak ele alınmaz. Türün, ırkın, kişinin ve organın kendine özgü mizacından söz edilir. İnsan, bütün canlılar içinde mutedil mizaca en yakın varlık olarak kabul edilir. Bunun yanında organlar arasında kemik daha kuru, beyin daha nemli, kalp daha sıcak, sinir dokusu ise daha soğuk olan mizaç farkları vardır (Sînâ, 2017: 13). İbn Sînâ ayrıca bedeninin kısımları arasında deriyi mutedil mizaca en yakın yapı olarak ele almış deriler arasında el derisini, özellikle de parmak uçlarını duyu bakımından daha seçkin bir konuma yerleştirmiştir (Sînâ, 2017:14). Böylece unsur ve mizaç bahsi, bedeninin kuruluşunu ve bedensel farklılaşmayı açıklayan temel bir çerçeve sunar.

İbn Sînâ'da tıbbın konusunu elementler, hıtlar, mizaçlar, basit ve mürekkep organlar, hayati güçler, organların özellikleri yani fiziksel ve sinirsel olanlar, işlevleri, sağlıkla ve hastalıkla ilgili vücutta görülebilen değişik haller ve bunların sebepleri, yiyecek, içecekler, hava ve su, yaşanan ülke ve oturlan yer, boşaltım, ifrazatın vücutta tutulmasının zararları, insanın fiziksel ve zihinsel faaliyetleri, yaş, cinsiyet, vücudu etkileyen dış faktörler, sağlığın korunması, yiyecek ve içeceklerin düzenli alınması, tedavi yöntemleri, yaşanacak yerde güzel havanın seçilmesi, dinlenme ve çalışma zamanlarının düzenli olması, ilaçların kullanımı ve ameliyat süreci içermektedir (Sînâ, 2017: 8).

Doğa Felsefesi ve Tıbbın Teorik Zemini

Doğa felsefesinin konuları ile tıp İbn Sînâ'nın içinde yetiştiği bilimsel geleneğin pratik uygulamalarında çoğunlukla birbiriyle örtüşen bir yapı sergilemekteydi (Alper, 2014: 134). İbn Sînâ, tıp ile doğa felsefesi arasındaki ilişkiyi belirlemek istemiştir. İbn Sînâ'ya göre tıp, kendine özgü müstakil bir disiplin iken doğa felsefesinin konusu "var olması, cevher olması ve iki ilkesinden yani heyula ve suretten oluşması bakımından değil hareket ve durağanlığa konu olması bakımından cisimdir" (Topdemir, 2009: 256). Yani İbn Sînâ'ya göre doğa felsefesinin

konusu cisim olmak bakımından değil, hareket ve değişime konu olması bakımından duyulur cisimdir. Doğa felsefesi söz konusu cisimlere bu yönleriyle zorunlu olarak arız olan zâfî arazları ve doğal süreçleri inceler. Doğal durumlar “doğa” adı verilen içkin ilke ile ilişkili olmaları bakımından doğal olarak adlandırılır (Topdemir, 2009: 145; Alper, 2024: 81). Bunların bir kısmı doğrudan doğanın konuları bir kısmı ise doğadan meydana gelen etkiler, hareketler ve oluşumlardır. Doğa felsefesi, bu durumların ilkelerini ve nedenlerini araştırmakla yükümlüdür. Ancak tüm doğal varlıkların ortak ilkelerinin ispatı daha üst bir disipline ait olup doğa bilimcisi bu ilkeleri varsayım olarak kabul eder ve onların işleyişini doğal olgular üzerinden temellendirir (Topdemir, 2009: 145-146). Böylece doğa biliminin yöntemi nedenler ile nedenliler arasındaki ilişkiyi araştırmakla belirlenir.

İlimlerin tümel ve tikel olarak ayrıldığı ve her ilmin belirli bir konuya sahip olduğu kabul edildiğinde doğa biliminin konumu daha açık hale gelir (Topdemir, 2009: 144). İbn Sînâ’ ya göre bilinirlik dereceleri akıl, duyu ve doğa bakımından farklılaşır. Genel ve özel durumlar akıl ile değerlendirildiğinde, akıl açısından genel olanın daha bilindir olduğu anlaşılır. Varlığın düzeni ve doğanın amacı dikkate alındığında doğa bakımından türsel olanın daha temel olduğu görülür. Belirli fertlerle türsel durumlar karşılaştırıldığında fertlerin akıl bakımından öncelik veya sonralık taşımadığı, duysal algıda doğrudan yer aldığı anlaşılır. Fertler önce iç duyuda tasavvur edilir ardından akıl bu fertlerdeki ortak ve farklı yönleri ayıklayarak tümel kavramlara ulaşır. Bu nedenle fertler, bizim bilgimiz açısından başlangıçta daha bilindir durumdadır (Topdemir, 2009: 147). Doğa bakımından ise durum farklıdır. Doğal süreçler fiilen fertlerden başlasa da doğanın amacı fertlerin kendisi değil türün varlığının gerçekleşmesidir. Fertler oluşur ve bozulur ancak tür varlığını sürdürür. Eğer bozulmaya uğramayan tek bir fert olsaydı, türün devamı için başka fertlere gerek kalmayacağı görülürdü (Sînâ, 2017: 278). Algı sürecinde ise duyular ve hayal gücü tam anlamıyla soyut ve yalın bir ferdi kavramadan önce tümelle daha yakın ilişkili olan aşamalı tasavvurdan hareket eder. Önce cisim kavranır ardından canlı sonra insan ve nihayetinde bu insan idrak edilir (Alper, 2024: 69). Yani idrak daha genel olandan daha özel olana doğru ilerler. Uzaktan bakıldığında varlık önce cisim olarak algılanabilir, onun insan olduğu ise daha sonra anlaşılır. Bu durum hem de duyu bakımından genel ile yakın ilişkili olanın daha bilindir olduğunu gösterir (Topdemir, 2009: 148).

Tıbbın teorik zeminini anlamak için bu çerçeve belirleyicidir. Çünkü tıp, başkalaşma içinde bulunan insan bedenini konu edinir. Bu durum da doğa biliminin kapsamı içinde yer alır. İnsan bedeni, değişim ve hareket süreçlerine açık bir duyulur cisim olarak ele alınır. Sağlık ve hastalık, tek tek fertlerde ortaya çıksa da onların anlaşılması insan türüne ait genel yapının bilinmesini gerektirir. Bu nedenle tıbbi bilgi fertten değil, türsel insan doğasının kavranmasından hareket eder, fertte görülen durumları bu genel yapı içerisinde anlamlandırır. Öğretim düzeni bakımından da aynı paralellik geçerlidir. Bilgi, genel ve basit ilkelerden başlayarak türsel ve bileşik olanın bilgisine ulaşır. Doğa varlıkta basitten bileşiğe doğru ilerlerken öğrenim de genelden öze doğru seyrederek. Her iki düzende de nihai amaç türsel yapının gerçekleşmesi ve korunmasıdır. Bu bağlamda tıp, yalnızca bireysel tedavi pratiği değil insan türünün doğal dengesini ve sürekliliğini korumaya yönelik teorik temelli bir disiplindir. Böylece tümel-tikel ve cins-tür-fert hiyerarşisi, İbn Sîna sisteminde tıbbın konumunu belirleyen temel ilkelerden biri olarak ortaya çıkar. Tıp, doğa felsefesinin ontolojik ve epistemolojik düzenine bağlı olarak türsel insan doğasının bilgisini esas alan ve fertlerde ortaya çıkan değişimleri bu bütünlük içinde değerlendiren bir ilimdir. Çünkü tıp, yalnızca tek tek hastaların tedavisine indirgenmiş bir uygulama alanı değildir, türsel insan doğasının korunmasını ve sürekliliğini hedefleyen teorik temelli bir disiplin olarak anlaşılır. İbn Sîna’nın doğa felsefesinde ortaya koyduğu yöntem ve bilinirlik düzeni tıbbın teorik yapısını belirleyen çerçeveyi oluşturur. Tıp, hareket ve başkalaşmaya konu olan insan bedenini ona arız olan haller ve bunların nedenleri bakımından inceler, türsel insan doğasının gerçekleşmesini ve korunmasını esas alan doğa düzeni içinde konumlanır. Bu nedenle tıbbın teorik zemini, doğa biliminin kavramsal yapısından bağımsız değil aksine onun sistematik devamı niteliğindedir.

İBN SÎNÂ’DA SAĞLIK VE HASTALIK KAVRAMININ EPİSTEMOLOJİK TEMELLERİ

İbn Sînâ’nın tıbbi teorik ve pratik olarak ikiye ayırması, tıbbın yalnızca tedaviye yönelik teknik uygulamaların toplamı olmadığını, belirli ilkeler, nedenler ve kavramsal temeller üzerine kurulu bir bilgi alanı olduğunu göstermektedir. Sağlık ve hastalığın nedenlerinin bazen oldukça belirgin olabileceği bazen de gözlemlerle doğrudan bilinmeyeceği için arız ve işaretlerden çıkarmak zorunda kalılabileceğini ileri sürmektedir (Sînâ, 2017: 7). İbn Sînâ felsefesinin temel kaideleri, bir şeyin gerçek bilgisinin onun kaynağını ve varlığını mümkün kılan sebepleri kavramakla elde edileceği düşüncesidir. Buna göre maddi bir nesnenin bilgisi dış görünüşüne veya duysal niteliklerine dayanılarak değil onun hangi kaynaktan meydana geldiği ve hangi nedenler doğrultusunda varlık kazandığı araştırılarak temellendirilir. Bir nesnenin kökeni ve sebepleri doğrudan tespit edilebildiği ölçüde ona dair bilgi, daha yetkin ve kesin bir mahiyet kazanır. Buna karşılık, söz konusu sebeplerin doğrudan bilinmesi mümkün olmadığında nesnenin taşıdığı işaretler, arazlar ve gözlemlenebilir nitelikler aracılığıyla bilgiye ulaşılır. Bu yaklaşım, İbn Sînâ’nın bilgi ve varlık anlayışında bir şeyi açıklamanın onun maddi, etkin, formal ve gayî

sebeplerini ortaya koymakla mümkün olduğu yönündeki klasik nedensellik öğretisiyle yakından ilişkilidir (Sînâ, 2017: 7).

İbn Sînâ'ya göre maddi sebepler, sağlık ve hastalığın üzerinde temellendiği özleri ve kuvvetleri ifade eder. Bunlar öncelikle fail organlar ile onların hayati güçlerinden, sonra bunlardan ayrılmış ve daha uzak bölgede bulunan hıtlardan (kan, balgam, kara safra, sarı safra) ve nihayetinde bunların temelinde yer alan unsurlardan meydana gelir. Gerekli değişim süreçleri sonunda hıtlar ve unsurlar insan bedeninin maddi temelini oluşturur. Böylece sağlık ve hastalığın dayandığı bedeni yapı, belirli bir düzen ve dönüşüm sonucunda kendine özgü yapı ve mizaca sahip bütünlüklü bir varlık haline gelir. Bu bağlamda mizaç, değişime açık yapıyı ifade ederken suret ya da morfoloji ise bedensel teşekkül ve örgütlenmeyi ifade eder (Sînâ, 2017: 7). Etkin sebepler ise insan bedenini dış etkilere bağlı olarak değiştiren veya bu etkilerden koruyan unsurlardır. Bunlar arasında hava şartları ve buna bağlı çevresel etkenleri olan besinler, su ve diğer içecekler, idrarın tutulması veya kusma gibi bedenden dışarı atılma süreçleri, yaşanılan mekanlar, beden hareketliliği ve hareketliliği, ruhsal ve bedensel tesirler, uyku ve uyanıklık halleri, hayatın farklı dönemleri ve bu dönemlerde ortaya çıkan değişimler, cinsiyete bağlı farklılıklar, meslekler, alışkanlıklar ayrıca bedene dışarıdan temas eden ya da ona karşıt etki gösteren diğer unsurlar yer almaktadır (Sînâ, 2017: 7). Formel sebepler, sağlık ve hastalığın biçimsel ve yapısal belirlenimlerini ifade eder. İbn Sînâ'ya göre bunlar, mizacın kendisi, mizacın meydana getirdiği nitelikler ve bunların oluşturduğu yapılar olarak başlıca üç unsurdan oluşur. Dolayısıyla sağlık ve hastalık yalnızca maddi bir zeminde değil aynı zamanda bu zemine şekil veren düzen, nitelik ve organizasyon içinde anlaşılmalıdır (Sînâ, 2017: 7). Son olarak gayî sebepler, organ ve güçlerin işlevleriyle ilgilidir. Zira sağlık ve hastalığın tam olarak kavranabilmesi yalnızca beden maddi yapısının ve dış etkenlerinin değil, organların işlevlerinin, bu işlevlere eşlik eden yetilerin ve hayatî güçlerin de bilinmesini gerekli kılar. Bu nedenle İbn Sînâ'nın yaklaşımında gayî sebep, bedenin hangi amaç doğrultusunda işlediğini ve organların hangi fonksiyonları yerine getirdiğini açıklayan temel bir unsur olarak öne çıkar (Sînâ, 2017: 7). Bu durumda, İbn Sînâ'nın düşüncesinin klinik gözlemlerle birlikte onun bilgi ve varlık anlayışının merkezinde bulunan nedensellik öğretisinin tıp alanına yansması olarak değerlendirilebilir. Çünkü ona göre sağlık ve hastalığın bilgisi, bu durumların sebeplerinin bilinmesiyle elde edilir. Sebeplerin doğrudan gözlemlenemediği durumlarda ise araz ve işaretlerden yardım alır. Onun bu tutumundan tıbbi bilginin görünür belirtilerin tasviriyiyle sınırlı olmadığını, görünenden görünmeyene, sonuçtan sebebe doğru ilerleyen bir açıklama modeli üzerine de kurulabileceği görülmektedir. İbn Sînâ'nın maddi, etkin, formal ve gayî sebepler ayrımını sağlık ve hastalık alanına uygulaması, onun tıp anlayışının nedensellik temelli yapısıyla ilişkili bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama Aristotelesçi nedensellik anlayışının tıbbi bilgiye uyarlanmış biçimi olarak sağlık ve hastalığın nedenleri arasındaki ilişkiler dikkate alınarak açıklandığını düşündürmektedir. Tıp, onun düşüncesinde salt uygulamaya indirgenemeyen, sistematik bir teorik yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Teorik çerçevenin en önemli boyutlarından biri İbn Sînâ'nın tıbbi teorik ve pratik olarak ikiye ayırmasıdır. Ancak bu ayırım disiplin arasında yapılmış kategorik bir ayırım ya da sınıflandırma değil aynı bilginin iki yönünü gösteren bir düzenlemedir. Teorik yön, tıbbin kavramsal ve nedensel temelini oluşturan bilgileri içerirken, pratik yön bu bilginin insan bedenine uygulanma biçimini göstermektedir. Bu nedenle İbn Sînâ'da pratik tıp, salt müdahale veya teknik uygulama olarak değil, teorik olarak temellendirilmiş bilginin uygulanma tarzı olarak anlaşılmalıdır (Topdemir, 2009: 253). Tıbbın bu şekilde kavranması, onun epistemolojik bir disiplin olarak kurulduğunu ve hekimliğin yalnızca tecrübe değil aynı zamanda ilke bilgisi gerektiren bir alan olarak düşünüldüğünü ortaya koymaktadır (Sînâ, 2017).

Sağlık Kavramı: Meleke, Doğallık ve İşlevsel Bütünlük

İbn Sînâ'ya göre sağlık bir meleke veya bir haldir (Sînâ, 2017: 6). İbn Sînâ sağlığı, bedenden doğal ve düzgün fillerin ortaya çıkmasını mümkün kılan yerleşik bir yetkinlik ya da durum olarak tanımlamaktadır. İbn Sînâ'nın sağlık anlayışı, sağlığı hastalığın bulunmaması şeklinde tanımlayan dar yaklaşımdan farklı olarak bedenin doğal yapısına uygun biçimde işleyebilmesiyle ilişkilidir. İbn Sînâ'nın sağlık için kullandığı meleke ya da hal ifadesi bu kavramın gözlemlenen bir durumla sınırlı kalmayıp, bedenden sağlıklı fiillerin ortaya çıkmasını mümkün kılan bir nitelik olarak değerlendirildiğini göstermektedir. İbn Sînâ sağlık kavramının aşırı ayrıntılı ve keyfi şartlarla tanımlanmasına karşı çıkararak tanımın açık, işlevsel ve sınırlı tutulması gerektiğini düşünmektedir (Sînâ, 2017: 6).

Sağlığın "meleke" olarak tanımlanması, onun bedende yerleşik ve belli ölçüde süreklilik taşıyan bir yetkinlik olduğunu düşündürmektedir. "Hal" kavramı ise sağlığın daha değişken ve duruma bağlı yönünü ifade etmektedir. Böylece İbn Sînâ, sağlığı tek boyutlu bir yapı olarak değil hem süreklilik hem de değişkenlik içeren bir çerçevede kavramlaştırmaktadır. Bu yaklaşım, insan bedeninin sabit bir yapıdan ziyade, belirli şartlar altında dengesini koruyan canlı bir bütün olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

İbn Sînâ'nın tıp anlayışında sağlık, insan bedeninin kendi doğasına uygun bir denge ve düzen içerisinde işleyişini sürmesi olarak değerlendirilmektedir. Burada İbn Sînâ sağlığı, hastalığın karşıtı ampirik bir durum şeklinde değerlendirmekten uzaklaşarak belirli sonuçlar doğuran bir meleke ya da hâl olarak tanımlamasıyla kavramsal bir

çerçeve içine yerleştirmektedir. Ona göre sağlık, bedenın organları ve güçleriyle birlikte doğal yapısına uygun biçimde faaliyet gösterebildiği bir yetkinlik halidir. Bu nedenle sağlık, bedende yerleşik ve süreklilik taşıyan bir düzenin ifadesidir.

İbn Sînâ'nın sağlık anlayışında doğallık merkezî bir yere sahip olduğu söylenebilir. Sağlıklı beden, kendi tabiatına uygun fiilleri yerine getirebilen bedendir. Bu nedenle sağlık, organların kendi doğalarına uygun işlevleri eksiksiz ve düzenli biçimde yerine getirmeleriyle ilişkilidir (Topdemir, 2009: 442). Burada sağlık, yapısal bir eksiksizlikten çok doğal işleyişin korunması anlamına gelmektedir. Bu durum, İbn Sînâ'nın sağlık kavramını işlevsel bütünlük temelinde değerlendirildiğini göstermektedir.

İbn Sînâ'da Sağlık Bir Eksiksizlik Hali mi Yoksa Yetkinlik mi?

İbn Sînâ tıp ve doğa felsefesi sisteminde sağlığı statik bir bütünlükten ziyade dinamik bir yetkinlik (kemâl) süreci olarak kurgular. Onun bilimler sınıflamasında tıp, insan bedeninin hangi durumlarda sağlıklı olduğunu ve bu durumun nasıl korunacağını öğreten uygulamalı bir daldır (Topdemir, 2009: 356). İbn Sînâ nefsi (ruhu) "*bilkuvve hayat sahibi organik tabii cisim için ilk yetkinliktir*" (Sînâ, 2013: 91). Bu tanım, bedenın sadece parçalardan oluşmuş bir eksiksizlik sergilemesinin yeterli olmadığını bu parçaların hayatı kazanarak türüne uygun eylemleri gerçekleştirebilmesi için nefsin otoritesi altında bir yetkinliğe ulaşması gerektiğini gösterir (Sînâ, 2013: 146). İbn Sînâ'da işaretler ve arazlar, insan vücudunun üç safhası olan sağlık, hastalık ve ara safhasının halihazırdaki durumu ve geçmişine işaret eder. İbn Sînâ'ya göre sağlık belirtileri, dengeli mizaç, normal ve doğru vücut yapısı ile ana organların işlevsel yetkinliği üzerinden belirlenir. Bu yetkinlik beyinde istemli hareket, duyu idraki ve zihni işlevler, kalpte nabız ve solunum, karaciğerde ise boşaltıma ilişkin işlevlerin değerlendirilmesiyle mümkün olur (Sînâ, 2017: 204). Bu çerçevede İbn Sînâ'da sağlığın tespiti dış belirtilerin gözlemlenmesiyle birlikte bedenın mizacı, organların yapısı ve hayati işlevlerin uyumu arasında kurulan bütünlüklü ilişkiye dayanmaktadır. Dolayısıyla İbn Sînâ'nın sağlığı, geçici bir durum değil bir meleke veya bir hal olarak değerlendirilir. *El- Kânûn fi't- Tıbb*'da belirtildiği üzere sağlık "*ondan sağlıklı fiillerin çıktığı bir yetenektir*" (Sînâ, 2017: 6). Burada "eksiksizlik" sadece yapısal bir bütünlüğü ifade ederken, yetkinlik bu yapının mizaç dengesiyle birleşerek canlılık ve idrak yetilerini en üst seviyede sergilemesini anlatır (Topdemir, 2009: 362).

İbn Sînâ'nın metafiziğinde "*varlık iyiliktir*" ve "*varlığın yetkinliği ise varlığın iyiliğidir*" (Topdemir, 2009: 326-327). Bu bakış açısına göre sağlık, bir canlının kendi türüne ait olan varoluşsal potansiyeline ve fonksiyonlarına doruk noktasına ulaşmasıdır. Bir organ veya bedenın yetkinliğinde bir eksilmenin meydana gelmesi durumu İbn Sînâ'ya göre kötülük veya hastalık olarak tanımlanan bir eksiklik halidir. Nitekim İbn Sînâ iyiliği "*her şeyin tanımında arzu duyduğu ve varlığın kendisiyle tamamlandığı şey*" olarak, kötülüğü ise "*ya cevherin yokluğu veya cevherin bir haline ait iyiliğin yokluğu*" olarak değerlendirir (Topdemir, 2009: 327). Dolayısıyla sağlık, varlığın tamlığına yönelen bir mükemmellik halidir. İbn Sînâ için sağlığın sadece hastalıkların yokluğu ya da eksiksizlik olmadığını bedenın mizaç, yapı ve fonksiyon açısından ilahi düzene en yakın, en dengeli ve en işlevsel yetkinlik seviyesine ulaşması olduğu görülmektedir.

Hastalık Kavramı: Mizacın Bozulması ve Doğal Düzenin Sapması

İbn Sînâ'da hastalık, bedenın mizacı, yapısı ve işlevleri bakımından doğal düzenin sapmaya uğramış hali olarak anlaşılır. Bu sapma bedende çeşitli arazlar aracılığıyla görünür hale gelir. Arazlar, hastalığın mahiyetini, yerini ve sebebini anlamaya imkân veren işaretlerdir. Nitekim İbn Sînâ hastalığı, "*ilkın ve müstakil olarak, fakat ikinci dereceden olmaksızın, normal fonksiyonları rahatsız edilmiş olan insan vücudunun anormal durumu*" olarak tanımlar (Sînâ, 2017: 127). Görüldüğü üzere İbn Sînâ'da hastalık insan bedeninin doğal işleyişinden uzaklaşmasıyla ortaya çıkan anormal bir durumdur. Bu anormallik, bedenın mizacında ya da yapısında meydana gelen bir düzensizlik şeklinde anlaşılır (Sînâ, 2017: 127). Ona göre hastalığı doğru biçimde kavrayabilmek için hastalığın kendisine değil onu ortaya çıkaran sebebe ve dış vuran belirtilere de bakmak gerekir. Bu nedenle İbn Sînâ, hastalığı tek başına ele almayarak onu araz ve sebep kavramlarıyla birlikte düşünür. Bazı arazlar hastalığın tabiatına işaret ederken bazıları onun hangi organda yer aldığını bazıları ise hangi nedenden kaynaklandığını gösterir. Arazlar, hastalığın zamansal seyri bakımından da önem taşır. Özellikle hastalığın başlangıcında olgunlaşma dönemi ya da son evresinde görülen arazlar, hastalığın derecesi ve gelişim süreci hakkında bilgi verir. Bu durum İbn Sînâ'nın hastalığı durağan bir olaydan ziyade aşamaları ve değişen görünümleri bulunan bir süreç olarak düşündüğünü göstermektedir. Böylece hastalık, İbn Sînâ'da isimlendirmenin konusundan ziyade belirtileri, seyri ve nedensel yapısı ile birlikte değerlendirilen dinamik bir bozulma hali olarak ele alınır. Bu çerçevede sebep, bedende yeni bir durumun ortaya çıkmasını hazırlayan yahut başlatan etkeni ifade ederken araz, söz konusu bozulmanın dışarıdan fark edilen görünümünü ifade eder. Böylece hastalık sadece bedende gerçekleşen bir düzensizlik hali değil aynı zamanda bir neden-sonuç ilişkisi içinde anlaşılması gereken tıbbi bir olgu haline gelir. Diğer bilimsel alanlardaki çalışmalarında olduğu gibi her sonucun bir nedene dayandığı düşüncesi doğrultusunda

hastalıkları ilk kez salgın, kalıtsal ve psikolojik olmak üzere üç ana grupta ele almıştır (Sînâ, 2017: 140). İbn Sînâ hastalıkların nedenlerini, semptomlarını, tedavi yöntemlerini ve korunma yollarını mevsimsel koşullar, yaş faktörü ve bireysel yatkınlıklar çerçevesinde değerlendirmiş, bu yönüyle uzun vadede de geçerliliğini koruyacak kapsamlı tanımlamalar yapmıştır (Sînâ, 2017: 140). Özellikle dikkatli ve sistematik gözlemleri sayesinde vücut sıvılarıyla ilgili edindiği bilgiler, humoral patoloji anlayışına önemli katkılar sağlamıştır (Sînâ, 2017: 33). Döküntülü hastalıklarda görülen lezyonları, besin kaynaklı alerjik döküntülerden ayırt edebilmesi, onun alerji alanındaki öncü niteliğini göstermektedir. Ayrıca bazı, hastalıklardan sonra organizmanın direnç kazandığını fark etmiş olması bağışıklık bilimine katkı sağlayan erken gözlemler arasında değerlendirilmektedir. İbn Sînâ parazitleri oldukça isabetli biçimde tanımlamış olması nedeniyle de parazitoloji alanının öncü isimlerinden biri kabul edilmektedir (Sînâ, 2017: 33). Bütün bunların yanında İbn Sînâ, dış organlarda görülen belirtiler ile iç organlara ilişkin hastalık işaretleri arasında da ayırım yapmıştır. Dış organlardaki arazları çoğu zaman göz, dokunma, koku ve işitme gibi duyular yoluyla doğrudan gözlemlenebileceğini, renk değişiklikleri, ısı ve yoğunluk farkları, organların biçimsel değişimleri, hareket bozuklukları ve çeşitli salgıların bu çerçevede değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür (Sînâ, 2017: 205). Özellikle bedenin dış görünümünde ortaya çıkan bazı değişikliklerin iç organlardaki hastalıklar hakkında fikir vereceğini bedenin iç yapısındaki düzensizliklerin dışa yansıyan biçimleri olarak yorumlanabileceğini düşünmüştür. Onun bu yaklaşımı hastalığı bedenin bütünlüğü içinde değerlendirdiğini ve dış belirtileri iç düzenin bozulmasının bir yansıması olarak okuduğunu göstermektedir. İbn Sînâ'da hareket ve hareketsizlik de hastalığın anlaşılmasında özel bir yere sahiptir. İnme, sara ve felç gibi durumlarda görülen fonksiyon kayıpları ile titreme, hıçkırık, aksırık, öksürük ve istemsiz kasılmalar gibi anormal hareketler, bedenin doğal işleyişindeki aksaklıkların göstergeleri olarak kabul edilir. İbn Sînâ bu hareketleri güç, yayılım alanı, şiddet, yerleşme, bağlı oldukları kuvvet ve ilişkili oldukları hıtlar bakımından ayırt eder. Böylece hastalık, sadece organik bir bozulma olarak değil bedensel kuvvetlerin, hareket düzeninin ve doğal işlevlerin dengesini kaybetmesi olarak da görünür hale gelir. Bu nokta mizacın bozulmasının yapısal, işlevsel ve dinamik bir düzensizlik doğurduğunu ortaya koymaktadır. İbn Sînâ iç hastalıkların teşhisinde anatomi bilgisinin önemini vurgulamıştır. Organların cevheri, şekli, yeri, ilişkileri, salgıları ve işlevleri bilinmeden iç hastalıkların doğru biçimde değerlendirilmesinin mümkün olmadığını ileri süren İbn Sînâ'ya göre iç hastalıkların teşhisi fonksiyonel rahatsızlıklar, salgılar, ağrı, şişler, şekil ve organlar arası ilişkiler ile özel arazlar olmak üzere altı temel ölçüte ayrılmaktadır (Sînâ, 2017: 206-207). Bu ölçütler hastalığın görünen belirtilerini değil onun altında yatan nedenlerinin ve etkilerinin organla olan ilişkisini anlamaya yöneliktir. Böylece teşhis bedende meydana gelen her bozulmanın belirli bir nedensel ve yapısal çerçeve içinde açıklanmasını hedeflemektedir. Fonksiyonel rahatsızlıklar bu bağlamda özel bir önem taşır. Bir işlevin zayıflaması, bozulması veya tamamen ortadan kalkması hastalığın güçlü delilleri arasında yer alır. Görme zayıflığı, sindirim güçlüğü, hayal görme, görme kaybı veya sindirimin bütünüyle yok olması gibi örnekler işlev bozukluklarının hastalığın mahiyetini ortaya koymadaki rolünü gösterir. Benzer biçimde dışarı atılması gereken maddelerin tutulması ya da bedende kalması gereken şeylerin fazlaca atılması da doğal düzenin bozulduğunu gösteren önemli işaretlerdir (Sînâ, 2017: 207-208). Salgıların rengi, miktarı, yoğunluğu, niteliği, ağrının yeri ve karakteri, şişlerin tipi, yeri ve şekli de hastalığın mizacını ve sebebinin belirlemede kullanılır. İbn Sînâ'da dikkat çeken önemli bir diğer husus hastalık etkenleri ile hava, su iklim ve beslenme gibi çevresel unsurlar arasındaki ilişkinin doğru ve yerinde kurulmuş olmasıdır. Bütün bunlardan İbn Sînâ'da hastalığın tek bir belirtiyeye indirgenebilen bir durum olmaktan uzak olduğu görülmektedir.

İbn Sînâ'da Hastalık Yokluk mu, Bozulma mı?

İbn Sînâ'nın hastalık anlayışı, hastalığı yalnızca bir "yokluk" olarak değil, esasen bedenin doğal düzeninde ortaya çıkan bir bozulma ve düzensizlik hali olarak ele alır. *El-Kânûn fi't-Tıbb*'da hastalık, "normal fonksiyonları rahatsız edilmiş olan insan vücudunun anormal durumu" şeklinde tanımlanır (Sînâ, 2017: 441). Aynı bağlamda hastalığı, *mizaç veya yapının bir düzensizliği* olarak ifade edilmiştir. Bu tanım, hastalığın salt bir eksiklik ya da yokluk şeklinde değil, bedende fiilen ortaya çıkan yapısal veya işlevsel bir bozulma olarak düşünüldüğünü göstermektedir. İbn Sînâ'nın hastalıkları sınıflandırma biçimi de bu yorumu destekler. İbn Sînâ hastalıkları, yalnızca genel bir sağlık kaybı olarak tanımlamamış, basit ve karmaşık olarak ikiye ayırmıştır. Basit hastalıkları da mizaç ve yapı hastalıkları olarak iki kategori altında inceler (Sînâ, 2017: 442-443). Onun bu yaklaşımında, hastalığın beden üzerinde belirli bir ontolojik karşılığı bulunduğunu gösterir. Yani hastalığı, belirli bir düzensizlik, çözülme, bozulma veya işlev sapması biçiminde gerçekleştiğini ortaya koyar. Hastalık burada soyut bir yokluk değil, bedensel düzende gözlemlenebilen somut bir sapmadır. Bu nedenle İbn Sînâ'da hastalığı, sağlığın yokluğu diye anlamak eksik kalır. Daha doğru ifade, onu sağlıklı mizacın, yapının ve işlevin bozulmuş hali olarak kavramaktır. Bununla birlikte İbn Sînâ'nın düşüncesinde hastalığın menfi bir boyutu olduğu söylenebilir. Çünkü o, sağlığı bedenin mizaç ve yapısının bütün işlevleri doğru ve iyi biçimde yerine getirdiği hal olarak tanımlar. Hastalığı ise bunun karşıtı olan beden durumu şeklinde tanımlar. Bu karşıtlık, hastalığın bir yönüyle sağlığın kaybı, yani bedende bulunması gereken düzenin yitirilmesi anlamına geldiğini düşündürür. Ancak burada söz konusu olan işlev

bozukluğu, yapı düzensizliği ve mizacın dengesizleşmesi şeklinde tezahür eden bir bozulma halidir. Dolayısıyla İbn Sînâ'da hastalık, felsefi bakımdan yokluk unsurunu bütünüyle dışlamasa da esas itibarıyla bozulma merkezli bir kavramdır. İbn Sînâ'nın sağlık, hastalık ve ikisi arasında bir "ara durum" kabul etmesi de önemlidir (Sînâ, 2017: 8). Buradan hareketle hastalığın mutlak bir yokluk olması durumunda, sağlık ile hastalık arasında dereceli geçişler ve ara durumların tasavvur edilmesi güçleşirdi. Oysa İbn Sînâ, bedeni statik iki kutup arasında değil, denge ile dengesizlik arasında değişen bir süreklilik içinde düşünür. Bu da hastalığın, var olan doğal düzenin tamamen ortadan kalkmasından çok bu düzenin farklı derecelerde bozulması olarak kavrandığını gösterir.

İbn Sînâ'da Sağlık ve Hastalığın Ontolojik ve Normatif Çerçevesi

İbn Sînâ'da sağlık ve hastalık kavramlarının ontolojik ve normatif bir düzlemde ele alındığı görülmektedir. Ontolojik açıdan sağlık, bedenin mizacı, yapısı ve kuvvetleri arasındaki uygun ilişkinin korunduğu bir varlık hali olarak tanımlanır. Bedenin kendi tabiatına uygun işleyişini sürdürmesi sağlık, bu doğal tertibin bozulması ise hastalıktır. Bu çerçevede mizaç, yapı ve işlev, sağlık-hastalık ayrımının temel ontolojik belirleyicileri hâline gelir. Nitekim İbn Sînâ, mizaçlar ve onların oluşturduğu özellik ve yapıları sağlık ve hastalığın formal sebepleri olarak değerlendirir (Sînâ, 2017: 7). Böylece sağlık ve hastalık, bedenin kurucu formuna ilişkin durumlar olarak temellendirilmiş olur. Normatif açıdan ise İbn Sînâ'nın sağlık tanımı açık biçimde değer yüküdür. Sağlık, insan bedeninin mizaç ve yapısının bütün işlevlerini doğru ve iyi şekilde yerine getirdiği durumdur. Burada doğru ve iyi ifadeleri, sağlık kavramının salt betimleyici olmayıp aynı zamanda bir norm içerdiğini gösterir. Yani bedenin sadece işlemesi yetmez, kendi doğasına uygun ve olması gerektiği gibi işlemesi gerekir. Bu nedenle İbn Sînâ'da sağlık, nötr bir biyolojik durum değil, doğal amaca ve uygunlukla belirlenen normatif bir düzen halidir. Hastalık ise bu düzene aykırılık olarak ortaya çıkar.

İbn Sînâ'nın sağlık ve hastalığı sebepler teorisi çerçevesinde ele alması, onun ontolojik yaklaşımını daha da sistematik kılar. Aristoteles'ten devralınan anlayış doğrultusunda bir şeyin gerçek bilgisine onun nedenlerini bilerek ulaşabileceğini kabul eder (Sînâ, 2017: 1; Aristoteles, 1996). Buna göre sağlık ve hastalığı bilmek onların arkasındaki nedenleri bilmeyi gerektirir. Ancak bu nedenler her zaman doğrudan deneyimlenebilir ya da gözlemlenebilir değildir. Böyle durumlarda hekim, görünmeyen nedenlere ulaşmak için arazlardan yani belirti ve semptomlardan hareketle akıl yürütmek zorundadır. Dolayısıyla tıp yalnızca nedenleri değil bu nedenlere işaret eden semptomları da bilmeyi gerektirir. İbn Sînâ bu çerçeveyi, Aristotelesçi dört neden teorisiyle (maddi, etkin (fail), formal ve gayî neden) sistematik hale getirir (Sînâ, 2017: 7). Bu doğrultuda bir organın ne işe yaradığını anlamak için onun niteliklerini ve bu niteliklerle birlikte işleyen hayati güçleri bilmek gerekir. Bu dört nedenin tamamı sağlık ve hastalıkla ilişkili olduğu için tıbbın konusunu oluşturur. İbn Sînâ'ya göre tıp, hastalıkları tanımlayan bir sanat değil bedenin doğal düzenini, bu düzeni bozan unsurları ve yeniden kurma yollarını araştıran kapsamlı bir bilgi alanıdır.

İbn Sînâ'da normatifliğin doğayla uyum ilkesine dayandığı söylenebilir. Dengeli mizaç, uygun beslenme, temiz hava, düzenli boşaltım, organların korunması, uyku-uyanıklık dengesi ve fiziksel-zihinsel faaliyetlerin ölçülü olması sağlığın temel şartlarıdır (Sînâ, 2017: 8). Norm, dışarıdan dayatılan keyfi bir ölçü olarak değil bedenin doğal dengesinin sürdürülmesi için gerekli olan uygunluk düzenidir. Bu nedenle sağlık doğaya uygun denge, hastalık ise bu dengenin bozulmasıdır. İbn Sînâ'nın tıbbi teorik ve pratik olarak ayırması da bu ontolojik- normatif yapıyı tamamlar. İbn Sînâ'da sağlık ve hastalık kavramlarının çift katmanlı bir yapı sunduğu söylenebilir. Ontolojik olarak bedenin mizaç, yapı ve işlev düzenine, normatif olarak ise bu düzenin doğru ve iyi işlemesine dayanır. Bu nedenle İbn Sînâ'nın yaklaşımı hem varlık düzenine hem de olması gerekene ilişkin ölçütleri bir araya getiren bir tıp anlayışı ortaya koymaktadır.

SONUÇ

İbn Sînâ'nın sağlık ve hastalık anlayışı, tıbbi yalnızca pratik bir iyileştirme sanatı olmaktan çıkarak onu kapsamlı bir bilgi alanı haline getirmektedir. Onun düşüncesinde sağlık, basitçe hastalığın yokluğu değil, bedenin kendi doğasına uygun biçimde işleyebilmesini sağlayan dinamik bir yetkinlik durumudur. Bu bağlamda sağlık, bedenden sağlıklı fiillerin ortaya çıkmasını mümkün kılan bir meleke veya hâl olarak tanımlanmakta, doğal işleyiş, düzen ve bütünlük kavramlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Buna karşılık hastalık, bu doğal düzenin ve mizacın bozulmasıyla ortaya çıkan, belirli nedenlere bağlı ve belirtiler aracılığıyla anlaşılabilen çok katmanlı bir süreçtir.

İbn Sînâ'nın sağlık ve hastalık kavramlarını temellendirirken başvurduğu mizaç ve hilt teorileri, insan bedeninin işleyişini açıklayan temel çerçeveyi oluşturur. Dört unsurun (ateş, hava, su ve toprak) niteliklerinin farklı oranlarda birleşmesiyle oluşan mizaç dengesi sağlığı ifade ederken, bu dengenin bozulması hastalığa yol açar. Bu yaklaşım, modern tıpta organizmanın iç dengesini ifade eden homeostaz (iç denge) kavramıyla karşılaştırıldığında, İbn Sînâ'nın sağlık anlayışının erken bir denge teorisi olarak yorumlanabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede

hastalık hem belirli bir organın arızası hem de bedenin yapı, işlev ve kuvvetler bakımından doğal düzeninden sapmasıdır. Arazlar ise bu sapmanın görünür işaretleri olarak teşhis sürecinde merkezi bir rol oynar.

İbn Sînâ'nın nedensellik anlayışını tıp alanına uygulaması, sağlık ve hastalığın yalnızca gözlemlenen durumlar olarak değil, arkasındaki maddî, etkin, formal ve gayî sebeplerle birlikte kavranmasını gerekli kılar. Aristoteles'ten devralınan bu çerçeve, tıbbî semptomlardan nedenlere doğru ilerleyen sistematik bir araştırma alanı haline getirir. Böylece hekim, yalnızca belirtileri tanımlayan bir uygulayıcı değil, bu belirtilerin işaret ettiği nedensel yapıyı çözümleyen bir düşünür konumuna yükselir. Öte yandan İbn Sînâ'da normatiflik, dışsal ve keyfî ölçütlere değil, bedenin doğasıyla uyumlu işleyişine dayanır. Sağlık, "doğru" ve "iyi" işleyişin ifadesi olarak doğal dengeyi temsil ederken, hastalık bu dengeye aykırılığı ifade eder. Bu yönüyle sağlık ve hastalık kavramları betimleyici ve aynı zamanda değer yüklü kavramlar olarak ortaya çıkar. Tıbbî bilgi, gözleme dayansa da mizaç, yapı, işlev ve sebep kavramları aracılığıyla teorik bir sistematiklik kazanır.

İbn Sînâ'nın *El-Kanun fi't-Tıbb* adlı eserinde geliştirdiği sağlık ve hastalık tanımları, klinik gözlemlerle birlikte insan bedeninin doğasına, ereksel düzenine ve yetkinlik anlayışına dayalı bir ontolojiye dayanır. Aynı şekilde *Kitabü's-Şifâ* adlı eserinde ortaya koyduğu felsefî sistematik, bu kavramların yalnızca klinik olgular olarak değil, doğanın düzeni ve insanın yetkinliği bağlamında anlaşılması gerektiğini gösterir. Bu nedenle İbn Sînâ'da sağlık ve hastalık kavramlarını tam olarak kavrayabilmek, onun varlık, doğa ve insan anlayışını birlikte değerlendirmeyi gerektirir.

Sonuç olarak İbn Sînâ'nın tıp anlayışı, doğa felsefesiyle temellenmiş, nedensellik ilkesine dayanan ve teorik ile pratik boyutları bütünleştiren bütüncül bir yapı arz etmektedir. Bu çalışma, onun sağlık ve hastalık kavramlarını yalnızca biyolojik olgular olarak değil, varlık düzeni ve normatif uygunluk çerçevesinde temellendirdiğini ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, hem klasik tıp geleneğini sistematik bir biçimde yeniden inşa etmekte hem de modern tıbbın teorik, bütüncül ve koruyucu yönlerine işaret eden güçlü bir düşünsel zemin sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmet (2024). *İslam Tıp Tarihi Başlangıçtan VII./XIII. Yüzyıla Kadar*, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Alper Ömer Mahir (2024). *İbn Sînâ*, İstanbul: TDV İSAM Yayınları.
- Aristoteles (1996). *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Ayas, A. Nevzat (2014). *İbni Sînâ'nın Felsefî Sistemi, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayrakdar Mehmet (2012). *İslam Felsefesine Giriş*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Browne, Edward G. (2012). *İslâm Tıbbı*, (Çev.: Enise Anaş), İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Doğramacı İhsan (1984). İbni Sînâ Yaşamının ve Çalışmalarının Bazı Yönleri, *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri 17-20 Ağustos 1983*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Dosay Gökdoğan, Melek (2016). *Bilim Tarihinde Türkler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Gomoiu, Victor (2014). *İbni Sînâ (Avicenne)*. (Çev.: Metine Belger), *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Irmak, Sadi (2014). *İbni Sînâ'nın Tıbbî Keşiflerinden Bazıları*, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- İzmirli, İsmail Hakkı (2014). *İbn Sînâ Felsefesi: Şahsiyet ve Hususiyeti ve Metod ve Sistemi*, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kâhya Esin (2024). *Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim*, Ankara: Us Yayınları.
- Kâhya, Esin (2024). *Türk Bilim İnsanları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kâhya, Esin ve Demirhan Erdemir, Ayşegül (2021). *Bilimin Işığında Başlangıçtan Cumhuriyete Türklerde Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özden, Âkil Muhtar (2014). *İbni Sînâ Tıbbına Bir Bakış*, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sînâ İbn (2013). *En-Necat Felsefenin Temel Konuları*, (Çev.: Kübra Şenel), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

- Sînâ İbn-i (2017). El-Kânûn Fi't-Tıbb Birinci Kitap, (Çev.: Esin Kâhya), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Topdemir Hüseyin Gazi (2015). *İbn Sînâ ve Bilim*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topdemir, Hüseyin Gazi (2009). *İbn Sînâ Doğu'nun Sönmeyen Yıldızı*, (Editör, Hüseyin Gazi Topdemir), İstanbul: Say Yayınları.
- Tosam, Mbih Jerome (2014). The Role of Philosophy in Modern Medicine, *Open Journal of Philosophy*, 4(1): 75-84.
- Ülken Hilmi Ziya (2020a). *Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi Kaynakları ve Etkileri*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (2020). *İslam Düşüncesi Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- WHO (1948). Constitution of The World Health Organization, <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1> (Erişim Tarihi: 12.03.2026).